

XALIQRALIQ MÁDENIY BAYLANISLAR OQIW HÁM ILIMIY-IZERTLEW PÁNI SIPATINDA.

Karimbaeva Kamiyla

Koshkinbaeva Esmeralda

Tajimuratova Shaxnoza Saġinbaevna

(ilimiy bashshı)

Berdaq atındaġı Qaraqalpaq Mámleketlik Universiteti.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.11218633>

***Anotatsiya.** Bul maqalada túrli mámleketler hám xalıqlar ortasındaġı mádeniy baylanislar Ózbekstanniń shet mámleketler menen alıp barıp atırġan madeniy baylanisları , Orta Aziyadaġı eń áyyemgi baylanis hám sawda jollari haqqında sóz etilgen.*

***Gilt sózler:** mádeniy baylanislar, ónermentshilik, arxitektura, súwretlew kórkem óner.*

INTERNATIONAL CULTURAL RELATIONS AS A SUBJECT OF STUDY AND RESEARCH.

***Abstract.** This article talks about cultural relations between different countries and peoples, cultural relations between Uzbekistan and foreign countries, the oldest communication and trade routes in Central Asia.*

***Key words:** cultural relations, crafts, architecture, visual arts, art history.*

МЕЖДУНАРОДНЫЕ КУЛЬТУРНЫЕ ОТНОШЕНИЯ КАК ПРЕДМЕТ ИЗУЧЕНИЯ И ИССЛЕДОВАНИЯ.

***Аннотация.** В данной статье говорится о культурных связях между разными странами и народами, культурных связях Узбекистана с зарубежными странами, древнейших коммуникационных и торговых путях Центральной Азии.*

***Ключевые слова:** культурные связи, ремесла, архитектура, изобразительное искусство, история искусств.*

Túrli mámleketler hám xalıqlar ortasındaġı mádeniy baylanislar hámme waqıt tariyxıy izertlewlerde aktual tema bolıp kelgen. “Mádeniy baylanislar” túsiniġi bir qansha keń mánisli bolıp, ol insaniyat jámiyetleri ortasındaġı túrli kórinistegi baylanislardı ózinde sáwlelendiredi.

Mádeniy baylanislar sawda-satıq hám elshilik munasábetleri, ónermentshilik, arxitektura, súwretlew kórkem óneri, diniy-filosofiyalıq, ádep ikramlılıq kriteriyalar almasıwı, ilim-pánniń túrli tarawlarındaġı pidákerlik hám basqa kórinislerinde ámelge asırılıp kelinggen. Hár qanday civilizaciya rawajlanıwında qońsı hám uzaq úlkeler menen bolġan mádeniy baylanislar úlken

orin tutqan bolip, túrli sebepler menen bunday baylanislardan úzilip qalqan jámiyetlerde turaqlılıq hám krizis dáwiri baslanıwı insaniyat tariyxında kóp martebe gúzetilgen.

Sol sebepli de túrli mámleketler hám xalıqlar ortasındaǵı mádeniy baylanıslar tariyxı, bul baylanıslardıń baǵdarları, kórinisleri, ulıwmalıq hám jergilikli qásiyetlerin úyreniw, tiyisli tariyxıy nızamların anıqlaw pán aldındaǵı aktual wazıypalardan biri bolıp tabıladı.

Ózbekstannıń túrli mámleketler menen alıp barıp atırǵan ekonomikalıq- mádeniy baylanısları bargan sayın keńeyip baratırǵan, milliy-tariyxıy dástúrler hám milliy mádeniyat tiklenip, zamanagóy tiykarda jáne de rawajlanıp atırǵan xalqımız tariyxı hám mádeniyatına qızıǵıw asıp barıp atırǵan búgingi kúnde ózbek xalqınıń jáhán civilizaciyası tariyxına qosqan úlken úlesin kórsetip beriw, xalqımızdıń bay mádeniy miyrasları menen dúnya xalıqların tanıtıwıdıń áhmiyeti jáne de artpaqta.

Prezidentimiz ayıp ótkenleri sıyaqlı, “Házir Ózbekstan dep atalıwshı aymaq, yaǵnıy biziń watanımız tek shıǵıs emes, bálki ulıwma dúnyalıq civilizaciyası besiklerinen biri bolǵanın pútkil jáhán tán almaqta. Bul áyyemgi hám teberik topraqtan ullı oqımışlılar, fazılı oqımışlı adamlar, alimu ulamalar, siyasatshılar, sárkárdalar jetisip shıqqan. Diniy hám dúnyalıq ilimlerdiń tiykarları mine sol jerde jaratılǵan, sayqal tapqan”.

Túrli mámleketler ortasındaǵı ekonomikalıq mádeniy baylanıslardıń ámelge asıwında xalıq aralıq tranzit hám jergilikli áhmiyetke iye bolǵan jollarıń ornı úlken bolıp, olardıń tiykarǵı baǵdarların, járdemshi tarmaqların anıqlastırıp úlken ilimiy-ámeliy áhmiyetke iye esaplanadı. Sońǵı jıllarda pútkil dúnyada Ullı jipek jolı tariyxın, sonday eken, qádimgi xalqlar arasındaǵı ekonomikalıq, siyasiy mádeniy tariyxın úyreniwge qızıǵıwshılıq kúsheyip barmaqta. YUNESKO tárepinen 1988-jılda islep shıǵılǵan “Jipek jolı-baylanıs jolı” 10 jıllıq programması boyınsha respublikamızda da bir qatar jumıslar ámelge asırıldı hám asırılmaqda.

Ózbekstandı Qıtay menen, Iran hám Kavkaz artı arqalı Qara teńiz portları menen baylanıstratuǵın zamanagóy jollar júzege kelmekte. Evropa, Kavkaz, Aziya (TRASEKA) transport tarmaǵın rawajlandırıwda, Ullı jipek jolın zamanagóy tiykarda qayta tiklewde Ózbekstan aktiv qatnaspaqta.

Prezidentimiz pikrine qaraǵanda, Ullı Jipek jolı “2000 jıldan artıq waqıt aralıǵında shıǵıs penen batıstı sawda ekonomikalıq sabaqlar menen baylanıstırdı. Usı jerde jasawshı xalıqlardıń madeniy-ruwxıy baylanısların bekkemledi”. Usınıń sebebinen de “Jipek jolın qayta tiklew ideyası ayırım shaxslar iskerliginiń jemisi emes, bálki bul zárúratdır”. Ózbekstannıń xalıq aralıq baylanısları bargan sayın keńeyip barıp atırǵan házirgi dáwirde qádimgi jollar baǵdarın anıqlastırıp, toplanǵan tájiriybelerden ámeliy paydalanıp áhmiyetli ilimiy-ámeliy áhmiyetke iye esaplanadı. Sonnan kelip shıǵıp, búgingi kúnde:

- Oрта Aziyadağı eń qádimgi baylanıs hám sawda jolları formalanıwı hám rawajlanıwın, bul jollardıń tiykarǵı jónelisleri hám tarmaqların anıqlastırıw;
- jergilikli hám tranzit baylanıs jollarınıń ishki hámde sırtqı sawda da, ekonomikalıq-mádeniy baylanıslarda tutqan ornın kórsetip beriw;
- áyyemgi jollar boyında jaylasqan mákanlar, olar evolyuciyası tuwrısında maǵlıwmat toplaw tariyxshılarımız aldında turǵan tiykarǵı wazıypalardan birine aylandı.

Búgingi kúnde Ózbekstannıń dúnyadağı kóplegen mámleketler menen ámelge asırıp atırǵan ekonomikalıq-mádeniy baylanısları rawajlanıwı kóp tárepten bul baylanıslardıń qádimgi dáwir hám orta ásirlerdegi dástúriy baǵdarları, qásiyetleri, hárakterli belgilerin úyreniwge de baylanıslı bolıp tabıladı. “Civilizaciya” termini (latinshada “puháralıq”, “mámleket” mánisin beredi) 1768 jılda A. Fergyson tárepinen ilimiy mámilege kiritilgen bolıp, ol qandayda bir jámiyettin ol yamasa bul basqıshındaǵı social ekonomikalıq hám siyasiy rawajlanıwınıń málim basqıshın, mádeniy hám ruwxıy madeniyat dárejesin ózinde sáwlelendiredi. BMSHnıń tálim, pán hám mádeniyat máseleleri menen shuǵullanıwshı bólimi YUNESKO Oрта Aziya regionınıń tarixiy-mádeniy miyrasların, sonday-aq, Ózbekstannıń tariyxıy estelikleri hám mádeniyatın, xalqımızdıń bay ruwxıy miyrasları dástúrlerin úyreniw hám úgit násiyat etiwge úlken itibar bermekte. Ótken dáwirler siyasattanıwshılıǵı hám tariytanıwshılıǵında derlik qollanılmaǵan “Oрта Aziya civilizaciyası”, “Ózbekstan civilizaciyası” sıyaqlı túsinipler az-azdan respublikamızda hám sırt ellerde baspadan shıǵarılıp atırǵan dóretpelerde payda bolmaqta jáne bul quwanarlı jaǵday bolıp tabıladı.

Dáslepki mádeniy baylanıslardı rawajlandırıwdıń ayrıqsha ózgeshelikleri máselesin kórip shıǵıwda xojalıq, texnologiyalıq hám mádeniy jetiskenlikler tarqalǵan ayaqlardıń basqıshpa - basqısh keńeyip barıwı menen baylanıslı bolǵan civilizaciyanıń dáslepki hám keyingi oshaqları qalıplesiwi haqqındaǵı málim nızamǵa itibar qaratuw kerek. Sonı ayrıqsha atap ótiw kerek, qádimgi dáwirlerdegi xalıq aralıq mádeniy baylanıslardı rawajlandırıwdıń qásiyetleri hám ózine tán belgileri tuwrısındaǵı máseleleri kórip shıǵıwda, óz-ara mádeniy sherikliktiń tiykarǵı baǵdarlarına, túrli mádeniy dástúrlerdin óz-ara tásiiri, xojalıq hám texnikalıq jetiskenliklerdi ózlestiriw qásiyetlerine, diniy hám ruwxıy mádeniyat tarawındaǵı óz-ara tásiirdin áhmiyetine, sın menen birge, úyrenilip atırǵan máselelerin joqarıda kórsetilgen jónelisler menen baylanıslı basqa sebeplerine de tiykarǵı itibardı qaratuw zárúr. XVI-XVIII ásirlerde xalıq aralıq baylanıslardıń rawajlanıwı ótken dáwirlerge salıstırǵanda da kóbirek Oрта Aziyadaǵı ishki hám sırtqı siyasiy jaǵday menen belgilener edi. Bul baylanıslardıń turaqlılıǵına urım-putaqlıq urıslar, tarqaqlıq, úsh xanlıqtıń bar ekenligi hám oraylıq mámleket basqarıwınıń izden shıqqanlıǵı, úsh xanlıq ortasındaǵı

öz-ara dawlar sıyaqlı Orta Aziyadağı siyasiy processlerdiñ hárakterli belgileri hám qásiyetleri tásir eter edi.

Shaybaniyxanniñ Bobur menen bolğan gúresi “Shaybaniynama” hám “Baburnama” sıyaqlı Orta Shıǵıstıñ XVI ásirdegi kórkem ádebiyatqa baylanıslı dóretpelerinde óz sawleleniw tapqan bolıp, bul dóretpelerde anıq dáwir sawlelengen hám túrli tariyxıy maǵlıwmatlar toplanğan qollanba sıpatında qaraw múmkin. Hindistanda Boburiylar mámleketiniñ qalıplesiwi Orta Aziya hám Indiya ortasındağı tariyxıy - mádeniy baylanıslardıñ jaña basqışına tiykar salındı. Bul dáwirde Hindistanda orta Aziyalıq kóplegen ilimpazlar, shayırlar, súwretshiler (Muhammad Murod, Sáido, Yusufiy hám basqalar) jasap dóretywshilik qıldılar.

Mádeniy baylanıslar hám öz-ara tásirler dúnya xalqlarınıñ mádeniy rawajlanıwına alıp kelgen. Bul mashqalanı úyreniw tariyxıy processlerge usı waqıtqa deyin húkimran bolıp kelgenine, bir tárepleme baha beriwden, xalqlar mádeniyatın “húkimran, eziwshi topar” hám “ezilgenler” mádeniyatında bolıwdan saqlanıwın hám “xalıqtıñ ruwxıy ómiri birinshi náwbette dinge sıyıwıwdıñ eziwshi táhiri astında edi”, dep uqtırmastan anıq jandasıwdı talap etedi.

Mádeniy rawajlanıw mashqalasın xalıq aralıq baylanıslar mısasında kórer ekenbiz, bul processtıñ ayrıqsha ózgesheliklerine onıñ dáslepki basqışlarınan baslap itibar beriw kerek. Onıñ qádimgi basqışlarınan biri Orta Aziyada dáslepki mámleketshilik rawajlanıwı menen, Xorezm, Margiyona, Baqtriya, Sógd sıyaqlı tariyxıy mádeniy wálayatlardıñ ajıralıp shıǵıwı menen baylanıslı bolıp, olardı tek mádeniyat rawajlanıwı birligi emes, bálki birden bir dinge sıyıwıw zardushtiylik da birlestirip turǵan. Mádeniy baylanıslar ornatılıwında, ruwxıylıq hám bilim rawajlanıwında qádimgi dáwirdeñ túrli dinleri zárúrli orın tutqan. Olardan eñ qádimgisi bolğan zardushtiylik máñgi tınıshlıq hám ezgullikka shaqırıp, joqarı ádep, páklik hám hadallıqtı, mexirmúrúwbetti, tábiyatqa abaylap munasábette bolıwdı, mudamı insan, shańaraq haqqında qayǵılanıwdı, miynet hám bilimge húrmetti úgit násiyat etken.

Ámir Temur hám Temuriylar dáwiri mádeniyat rawajlanıwınıñ jaña basqışı arxitektorshılıq hám kórkem óner, astronomiya, matematika, medicina, tariyx, huquq hám ádebiyattıñ jáne de rawajlanǵanlıǵı menen hárakterlenedi. Tek ǵana Ulúgbek observatoriyası hám medresesinde túrli jónelistegi 100 ge jaqın alım túrli túrde izleniwler aralıq barǵan. Samarqand kitapxanasında bolsa 150 mın nuxadan artıq kitap bolǵan. Nawayı, Jámiy, Babur, Kamoliddin Bekzod hám kópshilik basqa ataqlı alım, kórkem óner hám ádebiyat wákilleri ómirinde dáretywshiligi mádeniyat rawajlanıwına, mádeniy baylanıslar rawajlanıwına úlken tásir kórsetken.

“**Xalıq aralıq múnásebetler**” túsiniǵiniñ kóplegen tariypleri bar. Mısalı, xalıq aralıq múnásebetler, bul mámleket sistemaları hám mámleketler ortasındağı ekonomikalıq, siyasiy, ideologiyalıq, huquqıy, diplomatik hám basqa baylanıslar hámde múnásebetler, sınıñ menen birge

jáhán maydanında háreketleniwshi tiykarǵı klasslar, tiykarǵı social, ekonomikalıq, siyasiy kúshler, shólkemler hám jámiyetshilik háreketleri, ulıwma, keń mániste xalıqlar ortasındaǵı múnásetler kompleksi bolıp tabıladı.

REFERENCES

1. Tajimuratova S. CONCEPT OF FURTHER DEVELOPMENT OF NATIONAL CULTURE IN UZBEKISTAN //Modern Science and Research. – 2024. – T. 3. – №. 1. – С. 251-254.
2. Tajimuratova S. FORMATION OF STUDENTS'SKILLS OF INDEPENDENT PERFORMANCE THROUGH THE TEACHING OF ART HISTORY //Modern Science and Research. – 2023. – T. 2. – №. 10. – С. 841-849.
3. Saginbaevna T. S. FORMATION OF STUDENTS'SKILLS OF INDEPENDENT PERFORMANCE THROUGH THE TEACHING OF ART HISTORY //Spectrum Journal of Innovation, Reforms and Development. – 2022. – T. 9. – С. 386-392.
4. Sag'inbaevna T. S. Cultural Life in Uzbekistan during the Years of Independence //Spanish Journal of Innovation and Integrity. – 2023. – T. 18. – С. 39-41.
5. Tajimuratova S. FORMATION OF STUDENTS'SKILLS OF INDEPENDENT PERFORMANCE THROUGH THE TEACHING OF ART HISTORY //Modern Science and Research. – 2023. – T. 2. – №. 10. – С. 841-849.
6. Saginbaevna T. S. Management and study of culture and art. – 2022.
7. Тажимуратова Ш. С. САНЪАТШУНОСЛИК ФАНЛАРИНИ ЎҚИТИШ ОРҚАЛИ ТАЛАБАЛАРНИНГ МУСТАҚИЛ ИШЛАШ КЎНИКМАЛАРИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ. – 2023.
8. Tajimuraova S. S. INFORMATION AND COMMUNICATIONS IN MANAGEMENT //Journal of Integrated Education and Research. – 2022. – T. 1. – №. 5. – С. 509-511.
9. Tajimuratova S. BASQARIW DÁREJESIN ILIMIY DÁREJEDE RAWAJLANDIRIW //NRJ. – 2024. – T. 1. – №. 2. – С. 24-27.
10. Tajimuraova S. S. INFORMATION AND COMMUNICATIONS IN MANAGEMENT //Journal of Integrated Education and Research. – 2022. – T. 1. – №. 5. – С. 509-511.
11. Saginbaevna T. S. FORMATION OF STUDENTS'SKILLS OF INDEPENDENT PERFORMANCE THROUGH THE TEACHING OF ART HISTORY //Spectrum Journal of Innovation, Reforms and Development. – 2022. – T. 9. – С. 386-392.

12. Тажимуратова Ш. С. САНЪАТШУНОСЛИК ФАНЛАРИНИ ЎҚИТИШ ОРҚАЛИ ТАЛАБАЛАРНИНГ МУСТАҚИЛ ИШЛАШ КЎНИКМАЛАРИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ. – 2023.
13. Jiyanmuratova Gulnoz. Sotsiologiya tarixi. – Т.: Innovatsiya-Ziyo, 2020. – 466 б. / https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=fdboTmYAAAJ&citation_for_view=fdboTmYAAAAJ:W7OEmFMy1H9C
14. Shaxnoza T., Rayhan K. JOYBARLARDIŃ SHÓLKEMLESTIRIWSHI STRUKTURALARI //NEW RENASSAINCE CONFERENCE. – 2024. – Т. 1. – №. 2. – С. 124-128.
15. Orinbaevich A. J. An Integrative Approach to Teaching Students to Understand Fine Art Samples //Journal of Pedagogical Inventions and Practices. – 2023. – Т. 24. – С. 49-53.
16. Абатов, Жалғасбай Орынбаевич. "ТАРИХНИ БИЛИШ ОРҚАЛИ ТАСВИРИЙ САНЪАТ НАМУНАЛАРИНИ ТУШУНИШГА ЎРГАТИШ УСУЛЛАРИ." (2023).
17. Orinbaevich A. J. An Integrative Approach to Teaching Students to Understand Fine Art Samples //Journal of Pedagogical Inventions and Practices. – 2023. – Т. 24. – С. 49-53.
18. Larysa B. et al. Higher Education During the Pandemic: The Experience of Ukraine and Uzbekistan. – 2021.